

Állandó iskolatörténeti kiállítás Kaposváron¹

Tisztelt Tanári Kar! Kedves Tanuló Ifjúság! Hölgyeim és Uraim!

Kettős évforduló alkalmával állok Önök előtt, úgyis mint az ezeresztendős magyarországi iskolák jubileumi országos vezető testületének a tagja, s úgyis mint a 190 esztendős kaposvári fiúgimnázium hajdani diákja, akit arra kért fel az iskola igazgatósága, hogy megnyissa a nagymúltú gimnázium állandó művelődéstörténeti kiállítását szülőmegyém székhelyvárosában a millicentenárium ünnepi esztendejében.

Miről beszél ez az iskola és kiállítása a *mának*, az *ifjúságnak*, a *tájnak*, de az *országnak* is? Az első emlékezetet a reformkor elejéhez kapcsolódik 1806-ban, amikor a II. Ratio Educationis évében – a csurgói iskola alapítása után röviddel megnyitja a kapuit a megyeszékhely mezővárosában. Ezekben az évtizedekben alkotott nagyot a vidéki Magyarország, amikor mezővárosainak porában, tanítóinak és papjainak és jónevű nemeseinek sorában kulturális intézményeket alapított és hajlékokat épített a tudománynak: a jövőnek, a haza művelődéstörténetének. A korszakban nemcsak a kórház épül (1806), hanem a megyei könyvtár (1826), a megyeháza (1931), a haza kis polgárainak az iskolája (1831) és a megyeszékhely díszpolgára lesz a legnagyobb magyar (1835). A levéltár már előbb meg volt a megyeház alsó épületében a tömlőccel egy rangban. Már itt dolgozott az akadémia tudós társaságának egyik művelt írótagja, Berzsenyi barátja, a gimnázium igazgatója: Horváth Elek akadémikus. De Csorba József tisztiorvos is már akadémikusként látta el feladatát a megyében. A tudós Horváth az alábbiakat mondta a megyéhez intézett beadványában, szinte vallomásként: „Most midőn a haza szép reménységét kormányozom, tiszta és nyílt lélekkel vallom: minden igyekezetemet oda fordítom, hogy előljárói tisztemet nem csak pusztá külső felvigyázattal, vagy szigorú fenytéssel teljesítem, hanem azt belső meggyőződéssel szívemen viselvén, elmét s lelket pallérozó munkákkal is kiképezzem ifjú polgárainkat, s ez minden amire töreksem” ... „mert csak így remélhetjük azt, mit félszázad óta oly forrón óhajtottunk, hogy honunk a többi európai nagy nemzetek sorában tiündököljék: így fog munkásságunk által gimnáziumunk virágozni, így fognak az ő alapítóiknak neveik fényleni a haza oltárán.”

E ragyogó neveléstörténeti gondolatok alkották a kaposi gimnázium jövőképét, amely a millicentenárium esztendejében megérte a 190 esztendőt! Igaz, az iskola értékét a megye és a székhelyváros mindig szemelőtt tartotta, oroszlánként verkedett, amikor kisgimnáziummá degradáltak. Csorba József is harcolt a nyilvános gimnáziumi rangért, amelyet 1851. május 27-én újra visszanyert, visszavették a nyilvános tanodák sorába, azaz „das Gymnasium zu Kaposvár in den Rang öffentlicher Gymnasien zu erheben“! Igaza volt Csorbának: „Somogy nemtője a boldogabb jövődőtől reménylette” az iskola jövődjét, amelyben azóta is kiváló mérnökök, orvosok, papok, jeles államférfiak, történészek, költők és tanárok és ügyvédek nevelődtek tantermeiben.

A *genius loci* kitűnő égalj volt az iskola számára, amelyben példamutató kulturális és pedagógiai törekvések *nyitott gimnáziummá* tették, benne az oktatás és a nevelés minőségi műhelye épülhetett ki. Somssichnak köszönhetően nem lehetett leszorítani az iskolát a nagy gimnáziummá válás útjáról: Eötvös, Trefort és utóljára Klebelszorg voltak mellette a főgimnáziummá válás útján. Hazánk szellemi tőzsdéjén mindig nagy volt az iskola árfolyama szép és „lámpás szépfejű” (Ady) tanárainak a közreműködésével, akiknek nem merem elkezdeni

¹Elhangzott 1996. október 31-én, a kiállítás megnyitása alkalmából. (Szerk.)

neveik felsorolását, mert félnék attól, hogy kihagyok valakit is közülük. Én mindig büszke voltam rá, hogy 1936-ban – 60 évvel ezelőtti érettségi vizsgámon – Ady-ból érettségiztem – tankönyvön kívül – Bors Vince tanár úr katedráján. Azóta is figyelem az iskola auráját, számontartva büszkeséggel benne a tudományos törekvéseket és a sportbeli eredményeket.

Az iskola művelődéstörténete számontartja a mai állandó iskolatörténeti kiállítás megnyitásának a dátumát. Mindez bizonyítja, hogy az iskola szellemi energiatelepe azóta is elegendő fűtőanyaggal rendelkezik kitűnő pedagógusai jóvoltából és tanuló ifjúsága ebből építkező és tanuló szándékaiból.

Az értékes kiállítás alkalmával úgy kell mondanom csaknem két évszázad munkájáról laudációt, hogy a múlt és a jelen mellett ne feledkezzem meg az iskola *jövőképéről* sem, főképp ne az 1100 esztendő országos eredményeiről és a bencés iskolakultúra 1000 esztendő múltjáról sem. Meg kell köszönjem az iskola igazgatóságának, tanári karának és diákságának az állandó kiállítás tervezőinek, kutatóinak és kivitelezőinek az áldozatos és hasznos munkát, mivel a kiállítás koreográfiáját szemlélve örömmel lehetett észrevenni, hogy a 190 esztendő iskola állandó kiállítása miképp sugározza azt a hiányzó nemzet tudatot, önismeretet és azonosságtudatot, amelynek oly nagy hiánya mutatkozik napjainkban társadalmunkban. Amelyre pedig oly nagy szüksége van az iskolákban tanuló ifjúságnak, amelynek tudnia kell, hogy a nemzet oxigén-telepei a magyar iskolák, vagy más szóval: *a nemzeti tudat történelmét építő iskola: a szülőföld és a haza oxigéne!*

Kanyar József

Rómába kerültek Mindszenty József boldoggá avatási aktái

Történelmi jelentőségű esemény történt 1996. október 17-én, amikor *Mindszenty József* néhai bíboros, hercegprímás boldoggá avatási aktái Rómába kerültek. *Páter Szóke János*, a boldoggá avatás posztulátora, *Habsburg Mihály* főherceg (Mindszenty Alapítvány elnöke) és *Christiane* főhercegnő kíséretében vitte el az iratokat az illetékes vatikáni hivatalba. A dokumentumok tartalmazzák a főpásztor kritikai életrajzát, az életút történelmi és teológiai értékelését, tanúvallomásokat és a bíboros legfontosabb műveit. A két éve folyó munkát a vatikáni szakértők bírói tevékenysége, majd a Szentatya végső döntése követi.

A tragikus sorsú főpap lassan elfeledett életútját ez alkalomból érdemes röviden felidézni. *XII. Pius* 1944. március 4-én nevezte ki veszprémi püspökké, majd 1945. szeptember 15-én értesült esztergomi érsekké történt kinevezéséről. A pápa 1946. február 21-én tette fejére a bíborosi kalapot. Hercegprímási méltóságának nagy tekintélye és személyének rendkívüli népszerűsége miatt hamar magára hívta az akkori hatalom figyelmét. „Likvidálását szisztematikusan készítették elő” írta *Közi Hováth József* 1980-ban, *Münchenben* megjelent könyvében. „A posta felbontotta leveleit és lehallgatta a telefonbeszélgetéseit. Fényképezték és listára vették a látogatóit. Rendszeres jelentéstételre kényszerítették az érseki iroda egyik tisztviselőnjét. A rendőrség kopói nemcsak vidéki hivatalos útjaira, hanem még a szülőfalujába is elkísérték...”. A kommunista hatalom 1948. december 26-án tartóztatta le, majd a hírhedtté vált Mindszenty kirakat-perben életfogytiglani fegyházra ítélték. Nyolc évet töltött különböző, számára is ismeretlen börtönökben. A legkegyetlenebb kínzásokon ment keresztül; akaratbénító gyógyszerrel kábították. Séta alatt nem imádkozhatott, 82 kilóról 44 kilóra fogyott. A megaláztatások elviselésében kemény jelleme, szilárd hite és egy töviskoronás Krisztus-kép segítette. Az ismeretlen hívőtől kapott szentképet a börtönbe is magával vitte: oltárképként használta. *Devictus vincit! Legyőzve győz!* – olvasható a szentkép alján. „A felirat fele, a legyőzetés, rajtam is és az én életemben is megtörtént. De az állítmány a „vincit” ...Isten kezében van” – írta *Emlékirataiban*. Ma már tudjuk, ő is, mint Krisztus: legyőzve győzött.

A hercegprímást, a kommunizmus legnagyobb és legveszedelmesebb ellenfelét az amerikai–magyar követségen is figyeltette a politikai rendőrség. A követség épületével szemben 15 éven keresztül! – ma már szinte hihetetlen – állandóan járatott autóval várta őt az ÁVÓ.

Életének utolsó négy évét száműzetésben töltötte. A „*legsúlyosabb keresztet*” is vállalnia kellett: elhagyta hazáját. Mégis legyőzve győzött! Beutazta a világot és jóhírt vitt testvéreinek Európába, az Egyesült Államokba, Kanadába, Dél-Afrikába, Ausztráliába, Venezuelába. A magyar és nem magyar hívek mindenütt nagy lelkesedéssel fogadták. Külföldi államférfiak, politikusok, püspök-testvérei már akkor szent-mártírként köszöntötték...

Érdeemes felidézni a bíboros halálát is. 1975. május 6-án 14 óra 15 perckor hunyt el Magyarország hercegprímása. „A hír hét perc alatt fut körül a világon” – írja Csonka Emil: *A száműzött bíboros* című Nyugaton megjelent könyvében. „Megkondul a bécsi dóm lélekharangja. Utána másutt is, öt kontinensen, amerre járt, megszólalnak a harangok. Csak Magyarországon nem. Mégis percekben belül megtudta az egész ország.”

Hazaérkezett-e Mindszenty bíboros 1991-ben? Itthon van-e ma? Leomoltak-e a köré épített falak? – tette föl a kérdést *Lezsák Sándor* ez év október 2-án *Lakitelken*, az első hazai *Mindszenty Emléknapon*. Ismerjük-e őt eléggé? Tudjuk-e ki volt ő? Az említett októberi napon neves történészek, papi méltóságok: *Szántó Konrád, Török József, Tempfli József, Szőke János, Kahler Frigyes, Perjés Ottó, Dankó László és Habsburg Mihály* emlékeztek a főpásztorra. Az emlékezők tudják: a huszadik század egyik legnagyobb magyarjának szellemét idézték. Sok hívővel együtt várjuk boldoggá avatását. Az akták Rómában vannak. A többi Isten dolga...

Frigyesy Ágnes

Honismereti munka a Csemadokban

Millecentenáriumi ünnepek

Szlovákia szerte, a legapróbb falvakban is megemlékeztek a Honfoglalás 1100. évfordulójáról. Annak ellenére, hogy a szlovák kormány részéről rendeletek és törvények születtek az emlékművek felállításának megakadályozására, a meglévők lebontására, a helyi közösségek (CSEMADOK szervezetek) és önkormányzatok bizonyoságot adtak önismeretükről, nemzeti öntudatból és elkötelezettségből. Történelmünket vállalni, őseink emlékét tisztelni szent kötelességünk. Ezzel a tudattal, kis és nagy ünnepek, ünnepi szónoklatok, műsorok idézték a múltat, fájlalták a jelent, és adtak reményt a jövőre.

Az érsekújvári járás nagyrészt magyar településeinek templomaiban és kultúrházaiban ünnepeltek, emlékeztek. Emberek százai zárandokoltak Ópusztaszerre, hogy megcsodálják a Nemzeti Parkot. Kőbőlkúton az önkormányzat több mint 2 millió korona értékű szabadtéri színpadot építtetett, melyet Makovecz Imre tervezett és avatott fel. A fából és nádból készült íj alakú színpadon *Őseinket felhozád* címmel járási rendezvényre került sor az évforduló alkalmából. Zuhogó esőben több mint ezer néző hallgatta meg Dobos László ünnepi beszédét, s nézte végig az 5 órás, igen színvonalas műsort.

Párkányban a millecentenáriumi ünnepeken Katona Tamás mondott ünnepi beszédet. Nánán az 1100 lakosú kisközségben emlékoszlopot avattak a templomkertben. Az ünnepi műsorban Dobos László MVSZ alelnök és Csáky Pál parlamenti képviselő szónokolt. Az emlékkereszt Kovács József esztergomi fafaragó munkája, s a rajta lévő bibliai felirat mindenkor hozzánk szól:

„*Mondjátok a csüggedt szívűeknek: / Bátorság! Ne féljete!*”

Sajnos a község azon kevesek közé tartozik, ahol a magyar polgármester nem támogatta a rendezvényt. Az ünnepeket a helyi Csemadok szervezte. Az évforduló alkalmából több faluban felavatták a falu címerét, zászlaját. A nagyszabású ünnepeket az egyház és a helyi önkormányzatok közösen rendezték.

Honismereti táborok – 1996-ban

1. A CSEMADOK Érsekújvári Területi Választmánya harmadik alkalommal hirdetett néprajzi pályázatot a járás magyar iskolái részére. A pályázat témája volt: (1). Népi mondókák gyűjtése, (2). Hogyan ünnepelek szülőfalutokban a Honfoglalás 1100. évfordulóját? A koratavasszal kiírt pályázatra sajnos a járásban lévő 15 magyar alapiskolából csupán két iskola igazgatósága reagált. A nagykéri (a járás északi részéről) és a kéméndi (a Garam partjáról) iskolák diákjaihoz a táborban a párkányiak is csatlakoztak. A pályázati munkák között értékes gyűjtemények is akadtak. Az egyhetes táborban 16 gyerek vett részt Kőbölkúton. Számukra a heti műsorból a legemlékezetesebb az ópusztaszeri kirándulás volt. Olyannyira hatással volt rájuk a Nemzeti Park, a körkép megtekintése, hogy a búcsúesten „honfoglalás a mi szemünkkel” címmel játszottak új honfoglalást. Mint minden évben most is megnézték a bényi kéttornyú templomot és rotundát. Az udvardi kálváriánál a polgármester Száraz József tartott ismeretterjesztő előadást. A tábori emlékkönyvben a résztvevő diákok szép és tartalmas élményekről számoltak be, s jövőre újra találkozni akarnak Kőbölkúton. Jó lenne, ha – támogatók segítségével – újra gazdagodhatnának gyermekeink történelmi, honismereti ismeretekben – táborozás formájában. Szükséges ez annál is inkább, mert iskoláinkban egyre kevesebb időt hagynak a történelem, honismeret, néprajz tanítására. Az 1996. évi tábor támogatója az Illyés Alapítvány volt.

2. A Magyarok Világszövetsége közvetítésével 10 szlovákiai magyar diák vehetett részt egy erdélyi honismereti táborban, Székelyföldön. Az érsekújvári járás különböző falvaiból, iskoláiból válogatott kis és középiskolások megismerkedtek Székelyföld csodálatos tájaival, embereivel, történelmi, egyházi nevezetességeivel. A Csíksomlyói kálvária-hely, és templom megtekintése a Gyilkos tó, és Szent Anna tó legendás emlékhelyei csodás élményt nyújtottak számukra. Ők pedig a Garammenti kurtaszoknyás viseletben arattak nagy sikert Csíksomlyón, Domokos Pál Péter szobrának avatásán. Korondon megismerték a híres kerámia készítőit. Útban hazafelé Tamási Áron sírjánál helyezték el koszorújukat.

3. Ugyancsak a járás magyar iskoláiban tanuló 7–8. évfolyamos diákok részére hirdetett történelmi vetélkedőt a CSEMADOK Területi Választmánya, *Itt élned, halnod kell* címmel. A vetélkedőbe 7 iskola 33 diákja kapcsolódott be. A téma a honfoglalás volt, István király koráig. A meglepően jól felkészült versenyzők – tanáraik segítségével – magyarországi könyvtárak, illetve magánkönyvtárak anyagából gyarapították ismereteiket. Ezért is döntött úgy a rendezőszerv, hogy a könyvjutalmak mellett egynapos budapesti kirándulásra viszi a diákokat és tanáraikat, a parlament, a magyar királyi ereklyék megtekintése és a hadtörténeti múzeumba való látogatás nagy élményt adott a 14 éves gyerekeknek.

Dániel Erzsébet

A szlovákiai magyarság harca anyanyelvéért

A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa az ország alkotmányának szellemét megszegve, 1996-ban meghozta az ország nemzetiségeit sértő, megalázó nyelvtörvényt. A törvény megsértése esetén kilátásba helyezték a többszázezer koronás büntetéseket, amelyek 1997. január 1-től érvényesek.

A Mátyusföldön lévő Nagymácséd község képviselőtestülete, példát mutatva a többi községnek, elsőként fogadta el azt az általános érvényű rendeletet, amelyben az alkotmányra hivatkozva a község területén a hivatalos érintkezésben megengedte a nemzetiségek nyelvének használatát. A hatalom felfigyelt ránk, és működésbe lépett a „független” ügyészség fejezete. Ügyészségi ellenőrzést kaptunk, és átvizsgálták az összes általános érvényű rendeletünket, majd a nyelvhasználatról szólót bekérték, kijelentve, hogy a további intézkedésig az ügygel a főügyész foglalkozik. Választ azóta se kaptunk, igaz május havában a járási ügyész kérésére képviselő testületi ülést hívott össze a polgármester, amely a zaklatás része

volt. Az ülésen az ügyész betegségre való hivatkozással, nem jelent meg a felháborodott képviselők szeme előtt.

Úgy hírlett, hogy a nyelvhasználatról szóló általános érvényű rendeletünket a szlovák parlament a törvény erejével érvénytelennek nyilvánítja. Azonban ezt nem merték megtenni, ugyanis fennállt annak a veszélye, hogy a községek jogorvoslásért az Alkotmánybírósághoz fordulnak, így a hatalom képviselői a nyári hónapokban már megbékéltek ezekkel a rendeletekkel, és azt kezdték beszélni, hogy nem kell Szlovákiának a nemzetiségek nyelvét szabályozó törvény, hisz ott vannak az általános érvényű rendeletek, amelyeket ők „megtűrnek”. Úgy gondoljuk, hogy ezek az általános érvényű rendeletek jelentik a szlovákiai magyar értelmiség második nagy győzelmét a nemzetgyűlölet felett, hisz az elsőt az alternatív oktatás megbukása jelentette. Tudjuk, hogy nehéz időket élünk, hisz indul az ütközet a harmadik síkon a kultúra síkján.

Őszintén remélem, hogy mi, Szlovákia „megtűrt”, lojális állampolgárai nem maradunk alul a harmadik síkon sem.

Az elmúlt időszak küzdelmeiből az a tanulság, hogy ha merünk, akkor nyerünk. Nem szabad csüggedni, hiszen az egész világ elítéli elnyomásunkat. Álljatok a küzdők sorába polgártársak és igazságos küzdelmetek újra meghozza a győzelem gyümölcseit.

Nosztek Ferenc

Nagy szakácsok – Nagyszakácsiban

Somogy megye nyugati felének közepén hosszan elnyúló szalagtelepülés a középkori Zakác, Kis-zakácsi, Külső-Szakácsi részekből alakult falu, Nagyszakácsi. Lakóinak száma mindössze 630, ám az utóbbi években néhány napra megtízszereződik, hogy szemtanúja legyen a település Mátyás-kori fényének, a hajdani királyi szakácsok nyomdokába lépő mai ingyenmesterek vetélkedésének. Önkormányzat, pedagógusok, helyi és messzire került lokálpatrióták, diákok és nyugdíjasok csinosítják a falut, a rendezvények színhelyeit, udvarokat; a szabadtéri kemence-múzeumot, falumúzeumot. A környék falvai sem tétlenek. „Faludvart” bérelnek s ott mutatják be terményeiket, ételeiket, boraikat – zenével, nótaszóval. A régi park öreg fái alatt csipkeverők, teknővájók dolgoznak, üllő és kalapács zaja hallik, hol izzó vasból formál rózsát a mester, papírt készít szitára merítve a nyomdász, lószerszámot a szíjgyártó. A vásári forgatagban barna, fehér öltözékben szerzetesek kéregetnek, királyi vadászok lovagolnak, udvarhölgyek pompáznak selyemben, bársonyban – a nyomokban járó királyi pár díszes kíséretként. A templomkertben reneszánsz zene, bent latin nyelvű szentmise, a túloldalon izzó parázson ökörsütés, szabadútözön illatozó bográcsok.

Talán ennyi is elég, hogy mindebből semmit se higgyen az Olvasó! Pedig a tizedét sem soroltam a látnivalóknak. A szemünk előtt készülő ételköltemények, hús- és tésztafélék, gyümölcstálak leírása meghaladja a szerző szakértelmét. Itt látni, kóstolni kell mindent, hogy hihessünk a szemünknek: 500 évet „fiatalodtunk”, a magyar állam utolsó sikeres évszázadának részesei vagyunk.

S hogy kik e hagyományteremtő jelen ősei? Kik eme háromnapos rendezvényt indukáló elődök? Kik voltak ama híres szakácsi szakácsok, akiknek ételét, italát bárhol nyugodtan fogyaszthatta Zsigmond, Mátyás, Ulászló? A tizedüket tizedelve sem sorolhatnánk fel őket. Ízelítőül csak a leghíresebb-leghírhedtebbekre vessünk egy pillantást.

Therpe Mihályt a nagy karrier csúcsán törték össze – lányai... (1401). Nem tudni a részleteket, atya és hitvese azonban kitagadták őket, s a szülői kisnemesi curiát, földeket a Szakácsi melletti pálos kolostorra hagyták végrendeletükben. Ha lányaik fellebbeznének még ki is átkozták őket. Isten azonban nem fogadta el adományukat ily súlyos áron: „visszaküldte” egy fiúgyermekkel (az unokával). Az égi igazságtételt ugyan tudomásul vették a pálos-atyák, a fiút, Therpe Pétert azonban idővel megeskették, hogy a nagysapa végrendeletét (magtalan halála esetére) megerősíti. A múltó évtizedek lassan érlelték a pálosok reményeit s majd száz éves várakozás után (1495) kopogtattak Ulászlónál a birtokért. Aki azonban a

fürgébb, de távolibb rokonnak, a szintén szakács *Gondos János*nak mondott „igen”-t (dobzse). A ravasz birtokszerző több évig titkolta a csalárságot, közben végkielégítéssel nyugtatta meg Péter gyermektelen özvegyét. Zsigmond híres szakácsának unokája földrajzi névként élt még egy ideig a faluban.

A nagyok között is legnagyobb azonban *Weres György* királyi szakács. Már V. László idején is gazdag ember, ami a kismemesi környezetben alig érdem, hisz ez csak azok rovására történhetett. Földjüket potom pénzért, olykor szószerint fillérékért vásárolta fel Szakácsiban és Tapsonyban, mintegy 35 kistulajdonostól. A kényszer-eladók között számosan özvegyek, elhalt kismemesek árvái. A felvásárolt földeket bérbbe adta egykori használóiknak, míg ő Budán a királyi konyhákat vezényelte. Az udvari aranyakért újabb és újabb birtokokat vásárolt Szakácsi mezővárosban és a szomszédos falvakban is. Eközben perben állt az eladókkal, akik azonban hiába vitatták – a királlyal a háta mögött – *Weres György* jogait. Rokonság, szomszédság alapján bizonygatta követeléseit néhány holdnyi szántóra, legelőre, halastavak felére-harmadára. Természetesen pernyertesként távozhatott. Csillaga az 1470-es évek legelején hanyatlík le. Az egykori eladók vagy utódaik egyszerűen elfoglalták (visszafoglalták!) birtokaikat, kivágták erdőit, elvitték a termést. A nyugdíjas szakácsot a király már nem védhette meg, maga pedig képtelen volt védelmezni szerzeményeit. Ekkor figyelt fel a jól bevált szakács gyakorlatra: a mezőváros mellett remetség 200 éve gyarapodó birtokainak biztonságára. A veszélyeztetett örökséget ugyanis a király (1351), vagy a rokonok elől számosan a szerzetes rendre hagyták, amely azután az utódoknak adta művelésre egyházi tized fejében. Így megmenekültek a földesúri függés sérelmeitől, a lányok nem lettek földönfutókká. *Weres György* először saját ősei lelki üdvéért ajánlott fel kisebb cserjést birtokaiból heti egy miséért. Később tucatnyi curia, szántó, rét szerepel adománylistáján. Ám a „fűszer„ sem hiányzik a kolostornak tett adományból. Kiköti ugyanis, hogy „ha gyermekei születnének” – az egészet 10 forinton visszaválthatják!

Önmagát s a szerzeteseket is becsapta ezzel. Öregkorában várt gyermekei születésére s az összeharcsolt birtokok őrzésére az Égieket akarta felsorakoztatni, mindössze 10 forintért. Az egykori eladókat azonban már semmilyen tekintély sem állította meg. A szenyéri várnagy ismételen kirabolta a települést., *Weres György* fogadott testvérét pedig agyonverték a szomszéd faluban. Lelki üdvéért újólag földet ad a pálosoknak, a falu (mezőváros) saját egyháza viszont többedmagával kiközösíti őt az Egyházból. Ez égi és földi reménytelenség úgy tűnik, házasságba torkollt: özvegyét említik utoljára a szakácsi oklevelek, amelyekben a közemlékezet őrzi még a nagy birtokszerző egykori létét földrajzi névként. Hanyatló csillagát az új nap fénye, *Gondos János* királyi szakács homályosította el.

A millicentenáriumot ünneplő ország e talpalatnyi földjén az egykori mezőváros néhány napig sikert idézett a régmúlt századokból, erőt merítve a holnaphoz, az újabb 1100 évhez, reményt, példát adva jelennek, utóknak.

Dr. Gál József

Egykori üvegsűr emlékei a Huta-Réten

A Bükkfennsík nyugati peremén, változatos hegyekkel övezett völgyben, az egykori keskeny nyomtávú erdészeti vasútvonal mentén helyezkedik el a Huta-Rét, ahol valaha üvegsűr működött, melyben üveget gyártottak. Tőle Dél-Keletre emelkedik Hutabérc a maga 900 m-es magasságával a „Bükk-i kilencszázások” tagja. Huta-Rét ipari tevékenységre alkalmas völgy, a Háromkúti és a Sövénykúti források vizével, a Hutabérci erdő hamuzsír előállítására alkalmas akkori faállományával – üveghuta működését feltételezi.

A Huta elnevezés kohót, kemencét jelent, mely lehet erckohó is. A Bükkben és Zemplénben sok Huta elnevezésű településsel, községgel találkozunk, melyek nevüket mind üveghutájukról kapták. A Bükkben: Óhuta (Bükkszentlászló), Újhuta (Bükkszentkereszt), Répás-huta s a Gyertyánvölgyi üveghuta. A Zemplénben: Kishuta, Nagyhuta, Vágáshuta, Háromhuta, Óhuta, Középhuta és Újhuta.

A Huta-Réti volt üvegcsűr kutatását 1996. június 3-án kezdtük el Ákos fiammal – aki kémia-biológia tanár, az ÖKO-Kör Baráti Kör elnöke – a helyszín kínálta lehetőségek alapján. Próbaásásokat végeztünk a logikailag lehetséges pontokon. Olyan, emberi kézzel hordott dombokat kezdtünk megbontani, melyek feltételezhetően nem geológiai eredetűek. Az első ilyen kiemelkedő dombban egy volt mészégető kemence nyomait találtuk. Tovább kutatva tekintetünk egy autóúttal kettévágott dombra esett. A szerencse kedvezett, mert az első ásónyomok által előkerült leletek arra engedtek következtetni, hogy üveghuta hulladéktárolójára bukkantunk.

Nagy örömmel mélyítettük a kutató árkot, és alig két ásónyomra sok fahamu került elő, faszénmaradékokkal tarkítva, melyek az olvasztókemencéből kerültek ki. A fahamu rétegesen fordult elő, egy rész földréteggel elválasztva. Kb. 60 cm-es mélységtől lefelé már üvegtörmelékek kerültek elő, bizonyítékul, hogy a közelben üvegolvasztó kemence működött. Az üvegcserepek között voltak sík darabok, hajlított kivitelűek, különböző színűek és színtelenek. Találtunk kéket, sárgát, barnát, a zöld változatait, melyek nem külsőleg festettek, hanem már az olvadékban színezett üvegcserepek voltak. Így feltételezhető volt, hogy a gyártók rendelkeztek színező oxidokkal, melyek általában német, osztrák és lengyel területekről voltak beszerezhetőek.

A színjászó üvegcserepek utalnak a felhasznált homok (kvarc) kémiai összetételére, vagyis a SiO_2 tartalom mellett milyen mennyiségű volt a vasoxid tartalom az Fe_2O_3 ami az üveget sárgászöldre, az FeO pedig zöldeskékre színezi. A talált törmelékek között mindkét szín előfordul.

A színtelen üvegcserepek pedig arra engednek következtetni, hogy az üveg színtelenítési technológiája ismert volt.

Nem sikerült az ott dolgozott emberek helyben tartózkodásukhoz szükséges épületmaradványokat felfedezni, pedig a helyben lakásra a kemence folyamatos fűtéséhez szükség volt.

Az üveggyártáshoz nélkülözhetetlen volt alapanyaga a homok (kvarc), mely általában föllelhető volt az üveghuták közelében, a föld mélyében, folyók, tavak medrében, vagy források üregeiben. Huta-Réten feltevésém szerint a homokot a közelben lévő Háromkúti és Sövénykúti forrásokból nyerték. A Magyarországon található homokok többségükben sok vasoxidot tartalmaznak, melyből megolvasztásuk után zöldszínű üveget kapnak, ami lehet sárgászöld vagy kékeszöld színű.

Egy másik fontos alapanyaga a hamuzsír, melyet a fa hamujából állítottak elő, kémiai neve káliumcarbonát (K_2CO_3). Ezért ha megfigyeljük az üveghuták, üveggyárak több száz évvel ezelőtti helyeit, erdőborította vidékeken jöttek létre: Dunántúlon, Felvidéken és Erdélyben. Az eddigi kutatások során a három területen 106 üveghutát tudtak felfedezni. Az utolsó ilyen üveghuta – és általa létrejött település – a Bükkben, a Gyertyánvölgyben volt, amely 1896-ban teljesen megszűnt és vele együtt a Bükkben a csaknem 200 évig fennállt üveggyártás is.

Kutatásunk talán legnagyobb eredménye, hogy több mint 200 év után kézzelfogható bizonyítékokhoz jutottunk és behatárolható lett az akkori üveghuta létezésének helyszíne. A talált leletek bevonulhatnak a legújabb kori kutatások emlékei közé.

Balogh Sándor

Bencés emléktábla-avatás Pápán

Az Ezeréves a magyarországi iskola évforduló tiszteletére a pápai bencés öregdiákok közadakozásából 1996. október 6-án emléktáblát avattak egykori iskolájuk főbejáratának falán. Az ízlésesen, művészi kivitelben elkészített tábla anyaga márvány, a bencés címer tűzzománc, herendi mesterek munkája.

1806-tól az iskolák államosításáig 1948-ig bencés tanárok tanítottak itt, ezen kívül a Dunántúl hét gimnáziumában. Az emléktábla leleplezése jó alkalom volt arra, hogy az iskola

egykori, immár 60 éven felüli diákjai emlékezzenek legkiválóbb tanáraikra, akiket a sors az államosítás után éppúgy szétszórt, mint a diákokat. 142 év alatt itt tanított *Vaszary Kolos*, a későbbi hercegprímás, *Kelemen Krizosztom* pannonhalmi főapát, *Legányi Norbert* és *Réthei Prikkel Marián* a kitűnő nyelvész és néprajztudós, akinek A magyarság táncai című könyve alapvető mű. De említhetnek kiváló diákokat is: ebben az iskolában tanult az 1812/13. évben *Deák Ferenc*, itt járt középiskolába *Pethő Sándor* a Magyar Nemzet alapító szerkesztője, és itt volt diák *Sulyok Dezső*, a Koalíciós idők Kisgazda-, majd Szabadság-párti politikusa.

Az emléktábla avatásra sok pápai bencés öregdiák eljött határainkon innen és túlról.

Tungli Gyula

Honismereti tanácskozás a Partiumban¹

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, valamint a Kriza János Néprajzi Társaság rendszeresen foglalkozik hagyományainkkal, évente megtartják konferenciáikat, illetve vándorgyűléseiket. Mivel mindkét szervezet érdeklődik a másik munkája iránt, 1996 októberében összekötötték találkozójukat, s Bihar-diószegen gyűltek össze.

Diószeg jellegzetes érmelléki település. Első említése 1278-ból származik, amikor a Gutkled nembeli Drug fia, Péter tornyot építtetett itt magának. Azonban a vár élete rövidre szabott, 1310-ben Borsa Kopasz nádor lerombolta. Újabb fontos esemény 1551-ben történt, amikor Fráter György Erdély sorsáról folytatott itt tárgyalásokat. 1604. október 15-én pedig az Álmosd és Diószeg között lezajlott csatával indul a Bocskai-szabadságharc. S az sem elhanyagolható, hogy a XVIII. században már nyomda működött itt. De megfordult erre gróf Széchenyi István is. A világhírű érmelléki borokat – melyből 1871-ben még a kínai császár is rendelt – a Zichy grófoknak köszönhetette ez a vidék. Ezt a sokat ígérő szőlőkulturát semmisítette meg a filoxerajárvány.

A község lakosainak száma szinte állandónak mondható e században: hatezeröttszáz körül mozog. Csupán összetétele változik. A valamikor szintiszta magyar községet most felerészben magyarok lakják, a többi román, roma és egyéb nemzetiségűek teszik ki.

A Partiumi Honismereti és Néprajzi Konferencia első napjának helyszíne a történelmi hátterű Bihar-diószeg, a helyi termelőszövetkezet épülete, ahol a konferencia plenáris ülései zajlottak. Miután üdvözölte a megjelenteket *Dukrét Géza*, az Erdélyi Kárpát Egyesület országos és a PBMEB elnöke, ismertette a szervezet tevékenységét. A Bizottság 1993-ban alakult. Feladatának tekinti műemlékeink és emlékhelyeink feltárását, felleltározását.

Balogh Ferenc kolozsvári építésztechnikus, *Balogh Edgár* fia, a *Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság* elnöke, a tájházak létesítésének hiányát részletezte. Pozitív példaként említette a csernakeresztúri tájházat. Az Aradról érkezett *Pávai Gyula* városa szobrainál tartott kiselőadást. Szomorúan állapította meg, hogy a régi rendszer eltüntette a közterekről a magyar múlttal is rendelkező műalkotásokat. *Pálkovács István* az Árpád-kori Temesvár történetét körvonalazta, abból az időből, amikor mint vár működött csupán.

Vajda Sándor Borosjenő múltjáról beszélt. A településen mintegy 89 százalékban románok laknak, működik a gyengeelméjű gyermekek és ifjak részére egy intézet, mely valamikor kastély volt. *Péter I. Zoltántól* többet megtudhattunk a Nagyvárad melletti Püspökfürdő múltjáról. Kialakulásához Szent László-legenda is kötődik, mely szerint a nagy király lova megbotlott itt egy kőben, így fakadtak hévforrásai. 1221-ben említették először. A török rombolás után Benkovich püspök hozatta rendbe. Négy aktív forrását a múlt században egy földrengés betemette, tavat hozva létre. *Vencel Márton* (Nagyvárad) a Püspökfürdő élővilágáról tartott előadást.

Tavaszi Hajnal írása a Barátkai missziós telep történetét taglalta. *Kovács Géza* Kézművészeti és Bánságban a XIX. században címmel tartott előadást, majd *Magyari Etelka* rövidfilmje következett, mely Arad környékének Árpád-kori szakrális emlékeiről szólt. A délelőtti utolsó

¹ A cikk a Bihari Napló 1996. november 6-i számában megjelent írás rövidített változata (Szerk.).

felsőalálója *Hajdú-Moharos József* volt, aki Magyarországról a Balaton Akadémia részéről a Lóczy Lajos munkacsoport tevékenységét ecsetelte.

Antal Bélától megtudhattuk, hogy Biharpüspököt hiába keresnénk a térképen, 1906 óta nem szerepel külön településként. A nagykárolyi *Benedek Zoltán* az Érmellékről szóló könyvét ismertette. *Bessenyei István* sarmasági lelkész Árpád település tanyavilágát mutatta be. *Dukrét Géza* Siter, bihari falu történetének felelevenítése után utolsó előadóként *Béres József* köszöntötte a hallgatóságot. Ámulattal figyeltük a régi vásáros hangulatot teremtő dalokkal, rablótörténettel kísért előadását.

Felrázta az elcsigázott társaságot a fiatalokból álló, *Szömörce* népi táncegyüttes. A hat éve működő diószegi csoport mezősegi, széki és kalotaszegi táncaikkal igencsak felverték a terem porát. Este a vendégeket a készséges diószegi lakosok szállásolták el, meleg vacsorával és fűtött szobákkal várva őket.

Másnap az előadások a közeli *Székelyhídon* folytatódtak.

Aki nem ismerte eddig a mezőváros múltját, az *Wilhelm Júliától* szinte mindent megtudhatott. Már a legrégebb időtől kezdve lakott település, a XI. században katonai feladatokkal megbízott székelyek szállásterülete lett, ebből ered a neve is. 1241 előtt királyi adományként a Gutkeledek birtokába került. A tatárjárás elpusztította. Majd a XV. században átszállt a Zólyomi-családra, s városi rangra emelték. 1460-ban várépítési jogot kapott. I. Rákóczi György idején fejedelmi birtok. A vasvári béke megpecsételi a vár sorsát, lerombolják. A XVIII. századtól a Dietrichsteinek kezébe kerül, akik svábokat is telepítenek ide. A XIX. század gyors polgári fejlődést jelentett, aminek a kommunista rendszer vetett véget.

Fazekas Loránd szatmári tanár partiumi területek magyar néprajzi műhelyeivel foglalkozott, és ismertette a Partium 14 néprajzi tájegységét. *Magyari Etelka* dolgozatában foglalkozott Arad és Temesvár környékének helységnév-magyarázó mondáival. Hat éve dolgozik ezen, s még így is töredékes, mert az anyagok több nyelven érkeznek hozzá, s nehéz a feldolgozásuk. Megtudhattuk a Debrecenből érkezett *Dénes Zoltántól* azt is, hogy többek között olyan szakrális helyekkel rendelkezünk, mint Világos vagy az aradi vértanúk helye. *Szabó László*, aki Szolnokról jött, az együttélés milyenségét kutatta a vegyes etnikumú Fekete-Körös völgyében.

Görbe István szatmári magyar szakos tanár felelevenítette Pintye Gligor nevű betyár alakját. *Dánielisz Endre* nagyszalontai tanár az emberi élet nagy eseményeihez kapcsolódó táncszokásokat ismertette. Megtudhattuk, hogy kézfogókor, a lakodalom előtti csíгатészta-csináláskor, esküvőkön és kereszteléskor, fonóban hogyan és milyen táncot jártak, mi volt az illendőség. *Juhász Viktor* ma is élő hagyományra világított rá, az ottani fazekasságra. Hajdanán fekete-fehér színű edények kerültek ki a révi fazekasok kezéből, ma a mázas kerámia a divat. Az előadások sorozatát *Dukrét Géza* zárta a síteri ülőrokkához kapcsolódó népszokásokkal. Valamikor jelentős eseménynek számított a fonóba járás, amely alkalmat adott a falu fiataljainak társasági életére.

Ebéd előtt megcsodálhattuk a közelben lévő református templomot *Gavrucza Tibor* lelkész kíséretében. Büszkén mutogatta a felújításkor előkerült kőcímet, festett ajtómaradványt s a hajdani faldiszeket. Aztán a halászmúzeumot tekintettük meg. *Wilhelm Sándor* kalauzolta a társaságot a hálók, csapdák, halászeszközök között, melyeknek elnevezése ismeretlenül cseng a mai ember fülében. Nem kis fáradságba került a gyűjtemény létrehozása. Szinte minden darab odakerüléséhez külön történet kapcsolódik.

Vasárnap a tanácskozás résztvevői szilágysági műemlékeket látogattak meg.

Első állomás *Szilágysomlyó*, ahol a romos állapotban lévő Báthori-vár kapuján sétáltunk át. A bejárat boltozata már életveszélyes, a Báthoriak címeréből is letört egy darab. A valamikori vár helyét most park foglalja el, s csupán néhány falrész és bástya látható, azok is elhanyagolt, romos állapotban, szemétkerakó helynek használva.

Következő állomás a Kraszna bal partján fekvő kisközség, *Somogyújlak*. Az út mentén a házak közvetlenül a hegy lábánál épültek, olyan érzést teremtve, mintha magából a hegyből nőttek volna ki. A templomcska domb tetején emelkedik, amelyet csak gyalogszerrel lehet megközelíteni. Története, forrásadatai hiányában, alig ismert. Egyesek úgy tartják, hogy a 1045-ben kitört Vata-féle lázadás leverésének emlékét jelzi. Levéltári adatok szerint azonban

jóval a tatárjárás után keletkezett, s építője Móric nevezetű birtokos lehetett. A templom ablakai magukon hordozzák a román kor minden jegyét, azonban felépítése jellegzetesen gótikus. Érdekessége, hogy kettős falú. S az oldalak felső részében hosszú folyosó vonul végig, melyre keskeny lépcső vezet fel. Olyannyira szűk, hogy csupán egy ember fér el rajta. Fentről keskeny, könyöklő ablakocskák nyílnak a templomtérbe. Innen hallgathatták valamikor az apácák a misét. Az is érdekessége a templomnak, hogy tornya egészen a csücsig üreges, s reneszánsz stílusban épült ablakok díszítik. Harangja külön haranglábon található.

Ezután *Boér Klára* tanárnő házához sétáltunk át, aki sorra bemutatta szöttes-gyűjteményét, amit hosszú évek során szedett össze a Szilágyságot járván. Láthattunk halottas kendőt, derékaljat és kispárnává alakított kendővéget.

Nem sokkal később már a *Kraszna* református templomának kazettás mennyezetét csodálhatta mindenki, amit *Pataki Asztalos István* festett 1736-ban. A motívumok között található teve, tengeri holló, oroszlán, ugyanakkor bibliai eseményeket is pingált az alkotó. A 318 kazettát virágmotívumok és figurális ábrázolások díszítik. *Kraszna* viszonylag korán áttért a református hitre. A templom építési ideje a XIV. század végére, a késő gótika korára tehető.

Majd az utolsó állomás következett, *Szilágynagyfalu*. Már a legrégebbi időkben is lakott település, s első említése a Várad Regestrumban 1213-ban *Villa Nog* néven történik. A középkorban megyeszékhely szerepét töltötte be, s *Kraszna* megye gyűléseit is itt tartotta. A XV. században került a *Losonczy Bánffy*-család tulajdonába. Ők alapítják a pálos kolostort. A református egyház az 1570-es években szerveződik.

Házigazdánk, *Major Miklós* tanár az iskolába irányította a társaságot, ahol a tanári kar fogadott. *Posta Rozália* és *Farkas Klára* tanárnők bemutatták a szöttes-gyűjteményt, melyben a múlt századtól napjainkig található asztalterítők, kendők, vőfélykendők. Az ízletes ebéd után a hit házának megtekintésére is sor került, amit a világtalálkozóra újítottak fel. A templom alatt feltáratlanul egy kriptá is rejtőzik.

Dunkrét Géza, a találkozó fő szervezője szerint a rendezvény jól sikerült, eredeti, autentikus kutatások eredményeit mutatták be a két szervezet tagjai. Mindenki többéves munkáját tárta a konferencia elé. Külön köszönet illeti rendezvényünk támogatóit, a községek lakóit, akik az őszi betakarítás sűrű teendői ellenére befogadták és ellátták a résztvevőket.

Bodnár Gyöngyi

Köszöntjük a 90 éves Boross Zoltánt

Boross Zoltán édesapja Hajdú megyéből Földesről került a Felvidékre, miután a debreceni jogakadémiát – amikor Ady Endre is ott tanult – elvégezte. Először Barsba, Aranyosmarótra, majd Gömörbe Rimaszécsre került járásbírónak, ahol az ifjabb Boross Zoltán 1906. október 25-én született. Az ifjú Boross középiskolásként „Batyiba” (Rimaszombat) került. Ott lett cserkész, de a pozsonyi Komensky egyetemen teljedett ki kapcsolata a felvidéki magyar ifjúság regös mozgalmával, a Szent György körrel, amiben a Prágában tanuló Balogh Edgár vezetése alatt egyesítették a csehszlovákiai magyar regöscserkész csapatokat. A regösök írásainak a Scherer Lajos losonci gimnáziumi tanár szerkesztette Mi Lapunk adott megjelenési lehetőséget, ott láthatjuk Boross Zoltán első versét is 1926-ból.

A szlovák nacionalisták kitették Scherer Lajost az állásából. A Szent György körből, az időközben – történetesen éppen a feledi Boross házban – Sarlóvá alakult mozgalom vezetői kötelességüknek érezték, hogy segítsenek szerkesztőjükön, aki talán éppen miattuk került bajba. Kihallgatást kérték Masaryk csehszlovák köztársasági elnökötől, ki a legnagyobb meglepetésükre fogadta őket. Balogh Edgár, Terebessy János és Boross Zoltán fiatalságukból fakadó naiv önbizalma pillanatnyilag elérte, hogy Scherer Lajos Losoncon visszakapja az állását. Millió koronás ígéretet kaptak egy a magyar kultúrát is támogató kisebbségi intézet felállítására. Közbenjárásuk eredményeként a szlovákokhoz hasonlóan azontúl a magyar iskolák tanulói is ingyenes iskolatejhez jutottak.

Regösjárásaikon a magyar lakta Felvidék, illetve Kárpátalja falvaiban igyekeztek felmérni a kisebbségi lét minél sokoldalúbb formáit. Boross Zoltán Istók Jánossal járta be 1926 nyarán a gömöri barkság falvait néprajzi és szociográfiai adatgyűjtés szándékával, így Serke, Simonyi, Péterfala, Gesztete, Almágy és Sőreg községekből szereztek a mindennapi lét küzdelmeiről felbecsülhetetlen tapasztalatokat. E munka jegyében három magyar író vált tudatosan példaképükké: Ady Endre, Szabó Dezső és Móricz Zsigmond. Móricz Zsigmond egyenesen az ő számukra közölte a Mi Lapunkban Gyalogolni jó című írását. Természetes, hogy nem csak olvasták és elemezték írásait, hanem a személyes találkozás minden előnyével is élni akartak, Móricz Zsigmondot meghívták egy felvidéki látogatásra. Móricz Zsigmond 1927 áprilisi felvidéki körútján 10-én érkezett Feledre, innen kezdve a körút gömöri állomásain Boross Zoltán volt hű kísérője, aki a Levélféle Móricz Zsigmondhoz című Ady verssel köszöntötte.

Boross Zoltán ma Debrecenben él, s nem kis büszkeséggel mutatja azt a bőr pamlagot, melyen valamikor Mikszáth üldögélt, majd Móricz Zsigmond is jól érezte magát – náluk, Feleden. Boross Zoltán földesi elődei közül az egyiknek felesége Zemplén megyéből származott és Pallagi ősökkel is büszkélkedhetett. „Móricz Zsigmondnak egy alkalommal eldicsekedtem közös atyafisági eredetünkről, hiszen az ő egyik őse szintén a Pallaghy családból, Zemplénből származott.”

Az 1930-as évek közepén a Sarlósok mozgalmát Csehszlovákiában betiltották, előzőleg pedig Magyarországon is nemkívánatos személyeknek nyilvánították őket. Boross Zoltán ifjúkori elveihez és emlékeihez ragaszkodva továbbra is kapcsolatot tartott egykori Sarlós társaival és gyűjtötte, nyomtatásban megjelent írásaikat.

Feledi otthonuk az „Öregház” – amit Győry Dezső is megénekelte – édesanyja öröksége, kinek felmenői közt a Vécseyeket is láthatjuk, ezen a réven az aradi vértanú Vécsey Károly honvédtábornoknak gyerekkori kedvenc tartózkodási helye volt. A családot itt érte Felvidék magyarlakta részének a hazához való visszatérése. Édesapja ápolni és felújítani kívánván szülőhelyével való kapcsolatait; Földes és Feled testvérközségi viszonyt létesített.¹ Az ifjú Boross Zoltán izgalmas napoknak nézett elébe, a Sarlóban való részvétele miatt hadbíróság elé állították, szerencsés kapcsolatainak köszönhetően azonban ügye felmentéssel végződött, sőt még a csehszlovák hadseregben kapott zászlós rangját is igazolták.²

¹ A testvérközségi viszony felvételéről szóló megállapodást mind a két község főbírája aláírta, s a községi képviselőtestület elfogadta.

² M. kir. miskolci 7. honvéd kerületi parancsnokság. 17.934. szám. Eln. szü. Oszt. T.–1942.

A háború utolsó szakaszában Boross Zoltánnak is mundért kellett öltetnie, jogi végzettségének köszönhetően hadbíró főhadnagyként szolgált. Az úgynevezett felszabadulás az újjászervezett Csehszlovák államban, a Felvidék milliós magyarságának az üldöztetés hosszú keserves éveit hozta. Elég volt, hogy ha valaki 1938-ban a bevonuló magyar honvédeket virággal köszöntötte, vagy valamilyen pozíciót, tisztséget vállalt az elkövetkezett hat évben, hogy az új hódítók háborús bűnössé nyilvánítsák. Több tízezer magyar került a háborús bűnösök listájára pusztán nemzetiségük miatt.³ Természetesen dr. Boross Zoltán is háborús bűnössé nyilvánítva került börtönbe, a családját: feleségét és két apró gyermekét kivették a határra, ott hetekig egy tyúkol volt a szállásuk.

Az erőszakosan kimódolt csehszlovák–magyar lakosságcsereének több volt Sarlóssal együtt Boross Zoltán is egyik magyar meghatalmazottja lett. A magyarlakta Felvidéket hat körzetre osztották, ő a rimaszombati érdekvédelmi hivatalt vezette, a körzetek munkáját a Pozsonyban székelő Jócsik Lajos (Sarlós, részt vett az 1943. évi szárszói találkozón) fogta össze. A lakosságcsere lezárta, 1949 nyarán szüleit a feledi Öregházban hátrahagyva, Boross Zoltánt és családját is áttelepítették Földesre, a nagyszülei házába,⁴ ahol annak idején a Világos alól menekülő Jókai Mór néhány napra enyhét adó szállásra lett.⁵ Boross Zoltán a magyar kormány tisztviselőjének számított, így áttelepülésekor szinte mindent magával vihetett, néhány kisebb csomag elhozásával még másokon is segíthetett. Hatalmas gyűjteményét a lakosságcsereéről az 1970-es évek elején közvetítettem a gyulai levéltárba, magam megelégedtem a másodpéldányokkal, illetve az eredetiek másolatával.⁶ Ugyancsak hiánytalanul Földesre került a Sarlóra vonatkozó óriási gyűjteménye, melyet szintén a hetvenes években közvetítettem a debreceni Déri Múzeum irodalmi gyűjteményébe.⁷

Ifjúkorában nagyszüleit látogatva Boross Zoltán gyakran járt Földesen, most feleleveníti a régi kapcsolatokat. „A magyar költészet leggyönyörűbb sorait mormolom – „Elhull a virág, eliramlik az élet –, a földesi Tisza kúria dűledező falai előtt találok magam. Emlékezetes ház, 1949 nyarán itt találkoztam utoljára Karácsony Sándor egyetemi tanárral, teológussal, íróval, a magyar élet egyik kimagasló egyéniségével. Fialat gyerekkoromban ismertem meg Földesen, diákjaival ott szorongott a templom karzatján, gomblyukában a cserkész liliomos jelvény, a hóna alatt a zoltár és egy Ady kötet. Évek során eltávolodtunk egymástól, de tudtunk újtainkról. Könyveit nekem a miskolci Királyfalvy Könyvkereskedés szállította, majd felszabadulás után megküldte A magyar demokráciáról szóló nagy feltűnést keltő írását. Ki volt Sándor bácsi, mi volt az általa propagált és azóta is „sandrizmus”-nak nevezett világnézeti irány? Istenes szocializmus, egyben demokratikus szocializmus. Az istenhitet és a tudatot Istenben tartja elsődlegesnek, az anyag sorrendileg a tudatot követi. Reformálni akarja magát a kálvinista egyházat, nem a liturgiát, de az egyház belső demokráciáját, ahonét az urak kirekesztették a népet és a pantallósok, basaparasztok és nagyiparosok ültek a presbiteri székben, de a templombajárás az urak szerint csak „az alsóbb néposztálybeliek vallásos életének formái”. Minden könyvet elolvas, mindegyik könyvről véleményt alkot, egy demokráta és egy biblikus ember szemüvegén keresztül. Megismeri alkotóink közül a valódi értékeket, hiányolja azonban mindenütt az evangélium szellemét.

Karácsony Sándor három éve halott. Utolsó találkozásunk alkalmával konok hallgatással jelezte, hogy a magyar demokrácia az önkény vakvágányára lett átállítva. Ekkor már elefántózisa oly mértékű volt, hogy a Tisza-lakban nem tudta csak egy öreg dívány befogadni. Magával megbékülve, a világgal meghasonolva várta a halált. Én beszéltem, szentségeltem, átkozódtam. Ő hallgatott. Az egykor roppant nagy hatású professzorra ma már – három év múltán – alig emlékeznek. A „sandrizmust” törölték a világ elhajló bal-urait.”⁸

³ Feledről hat személyt nyilvánítottak háborús bűnössé a csehszlovák hatóságok a magyarok számára kreált törvények alapján, ebből négy személy az 5. §. szerint úgynevezett kis háborús bűnös volt, ezen a listán szerepelt dr. Boross Zoltán.

⁴ A felvidéki magyarság szolgálatában. Interjú dr. Boross Zoltánnal, készítette: *Molnár Imre*. Gömör Néprajza XXXIII. Debrecen, 1992. 137–192. old.

⁵ *Karacs Zsigmond*: Jókai adalékok Földesről. Irodalomtörténeti Közlemények 1981. 1. sz. 59. old.

⁶ Ennek az anyagnak az alapján készült 1986-ban *Lázár István* egyetemi szakdolgozata, címe: Magyar–Csehszlovák viszony 1944–1949. ELTE BTK.

⁷ *Karacs Zsigmond*: A Sarló a helytörténet vonzásában. Múzeumi Kurir 1979. 31. sz. 12. old.

⁸ *Boross Zoltán* naplójegyzetei. 1953. szeptember végén

A földesi Boross ház a rokonság menedéke, velük élt apósa, Éles Géza is, a legnagyobb hazai szükségpénzgyűjtő, volt diósgyőri polgármester. Ott keresik fel az áttelepített Sarlósok: Vass László, Bólya Lajos, Jócsik Lajos pedig igen sokszor meglátogatja, az államtitkárságból kikopva Boross Zoltánnal együtt a talajerő gazdálkodásban keresnek új lehetőségeket. Egyik földesi tartózkodása idején felkeresik a harmadik faluba, Nagyrábéra áttelepített Scherer Lajost, a losonci Mi Lapunk egykori szerkesztőjét. „Szent öregek! Ma Jócsik Lajossal átmentünk Nagyrábéra, ahol mozgalmunk »szent örege« Scherer Lajos bácsi lakik. Nyolcvanát már betöltötte, süket, alig lát. Naplót vezet, verseket ír, szomorú klapanciákat. Alig ismer ránk. Mikor felfedjük magunkat, elsírja magát. »Hát nem feledkeztek meg rólam?« Órákat töltünk együtt, fülébe gyónjuk a múltat és a vigasztalást. Átadja nekem a losonci »Phönix« páholy jegyzőkönyveit. Itt marad örökre irataim között. Örök emlék. Több lapban olvasom egykori előadásai rövid ismertetését. Mindenből kifosztották 1945-ben. Egy szál ruhában eresztették útnak, kiverték ősi otthonából. Mindezt megírja naplójában, ami most Márfynénál, lányánál van megőrzésben. Sarlóról írt jegyzeteimben sokat beszélek erről a találkozásról és ennek a nagy nevelőnek szomorú sorsát híven igyekeztem megőrkíteni. Lajossal könnyezve veszünk búcsút Öregüinktől. Bevégeztetett. »Stille und fröhlich« mondja Thomas Mann. Így távoznak.⁹

Az 1948-as fordulat után Rákosiéknek már a Sarlósok sem voltak szalonképesek, rövid időre Boross Zoltán is börtönbe került. 1958-ban Debrecenbe költözött a családjával, sokáig visszavonultan élt. Az 1960-as évek végén, már több mint egy évtizedes földesi hagyományfeltáró foglalatosságom során hozzá is eljutottam. Akkor láttam, milyen hatalmas anyaggal rendelkezik. Hosszú beszélgetéseink után, feladta addigi remete életét, kinyílt a világra. A Sarló gyűjtemény bekerülésével, a mai napig munkatársa a debreceni Irodalmi Múzeumnak.

Karacs Zsigmond

A 85 esztendő Berczki Imre köszöntése

A Honismeret Szerkesztőbizottsága is köszönti az ünnepeltet, és gratulál neki abból az alkalomból, hogy 1996-ban megkapta a legkiválóbb önkéntes néprajzi gyűjtők számára alapított Sebestyén Gyula Emlékérmét. (Szerk.)

Berczki Imre immár hat évtizede gyűjti Dévaványa és a Nagy-Sárrét hagyományait, régészeti, történeti és néprajzi emlékeit. Munkássága nyomán a Kossuth utcai lakás a történettudományok egyik sárréti végvárává vált. Falai között a legnehezebb időkben is menedéket lelt a múlt minden enyészeteire ítélt darabja, s ha az erre vetődő kutató ide belépett, kosztra, kvártélyra és a területet legjobban ismerő kalauzra lelt.

Berczki Imre 1912. február 11-én született Dévaványán. A hagyományokat még hűen őrző család, a rendszeresen tartott fonókák, tanyázások alkalmával hallott dallamok, régi történetek már gyermekkorában nagy hatással voltak rá. A kisújszállási gimnázium elvégzése után 1931-ben mint történelem-földrajz szakos hallgató került a debreceni egyetemre. Hamarosan az egy évvel korábban megnyílt Déri Múzeum büvökörébe került. Sajat bevállása szerint előbb iratkozott be a múzeum könyvtárába, mint az egyetemre.

A rendszeres vasárnapi múzeumlátogatások, s a tudós igazgató, Ecsedy István színes előadásai tovább mélyítették néprajzi érdeklődését. A professzor ösztönzésére végezte első néprajzi gyűjtését Dévaványán. A népelet múltja mellett a régészet is élénken foglalkoztatta. A múzeum régészének, Sóregi Jánosnak rendszeresen szolgáltatta be a ványai földmunkák során felszínre került régészeti leleteket.

1939-ben Budapestre kerülve Győrffy István táj- és népkutató csapatához csatlakozott. Bár a nagy néprajztudóssal való kapcsolata Győrffy hirtelen halála miatt csupán néhány hónapig tarthatott, mégis egy életre meghatározó élményt jelentett. A Táj- és Népkutató Intézet nya-

⁹ Boross Zoltán naplójegyzetei 1955. szeptember 21.

ranta megrendezett kutatótáborai pedig jó alkalmat nyújtottak a néprajzi gyűjtés módszereinek alapos elsajátításához.

1941 nyarán már saját doktori értekezéséhez gyűjti a ványai Ecseg pusztá pásztoréletének hagyományait, de disszertációjának megvédésére csak a háború után kerülhetett sor. Mint tanár előbb a Dunántúl távoli városaiban, majd Budapesten a Lónyai utcai gimnáziumban szolgált. A sok nélkülözésben és a háború borzalmában megroppant egészsége azonban nem teszi alkalmassá a tanári hivatás folytatására. Kéri korai nyugdíjazását.

Talán különös fintora a sorsnak, hogy éppen e súlyos betegség járult hozzá egy gazdag életmű kiteljesedéséhez. A korai nyugdíjazás lehetőséget adott Bereczki Imre számára, hogy szeretett szülőföldjére visszatérjen, s egész életét a Nagy-Sárrét kutatásának szentelhesse. Bár a kommunista éra nemzetellenes művelődéspolitikája nem kedvezett a hagyományápolásnak, bár a helyi hatalmasságok minden követ megmozgattak, hogy munkáját akadályozzák, bár minden nap meg kellett küzdeni a gyanakvással és az értetlenséggel, ő mégis egyre eltökéltebben mentette a még menthető. Felesége személyében önzetlen barátra és hűséges munkatársra lelt. Együtt vállalták az askkétikus életvitelt, hogy szerény jövedelmüket is a múzeum ügyének szolgálatába állíthassák.

Ma már elgondolni is borzasztó, hogy az évtizedek alatt tudományos alapossággal összegyűjtött régi iratok, fényképek, szellemi és tárgyi néprajzi emlékek, a sok ezer régészeti lelet mind-mind elkallódott vagy megsemmisült volna e lázas, önzetlen igyekezet nélkül. Az pedig fel sem mérhető, hogy mivel gyarapodhatott volna még gazdag múltunk emlékeinek e tárháza, ha csupán minimális erkölcsi és anyagi támogatás övezte volna ezt a tevékenységet.

Bereczki Imre kétségtelenül mélyen bevészte nevét a Sárrét kutatástörténetének képzeletbeli kőtáblájába. Munkásságát mégis évtizedeken át közöny és gyanakvás övezte. Éppen ezért szembetűnő és örömteli változás, hogy az elmúlt esztendőekben mind a szülőföld, mind a néprajzi szakma elismerte munkásságát. 1995. május 18-án, a múzeumok világnapja alkalmából a Dévaványai Kulturális és Hagyományőrző Egyesület tagjai az egyesület tiszteletbeli örökös tagjává választották, augusztus 20-án pedig Dévaványa Nagyközség Önkormányzata az újonnan alapított „Dévaványáért” emléklapakkal tüntette ki. A legfontosabb szakmai elismerést az jelentette számára, amikor 1996. július 11-én a Magyar Néprajzi Társaság elnökétől átvehette a Sebestyén Gyula Emlékérmét.

Lapozgatom a kis múzeum vendégkönyvét, s megakad szemem az egyik utolsó bejegyzésen, mely csupán néhány hete került ide egy budapesti könyvkiadó főszerkesztőjének tollából: „*A fáklya akkor is világít, ha fényét nem használja látásra senki. Ez a fény, Imre bácsi fáklyafénye, a szív, a lélek mélyéből táplálkozik és melegíti is azokat, akik ebben a kihűlő világban benyitnak hozzá egy-két emberi szóra. Isten óvja a mécses!*”

Mit lehet ehhez hozzátenni? Úgy legyen!

Hajdú József

Dr. Misóczki Lajos 60 éves

Misóczki Lajos a hazai helytörténetírás és a történelemtanítás egyik kiválósága 60 évvel ezelőtt, 1936. június 4-én született a Heves megyei Visontán. Elemi és középiskolai tanulmányait Dorogházán, Gyöngyösön és Salgótarjánban végezte. Édesapja példáját követve a pedagógus hivatást választotta: az 1954–1957 közötti években Egerben szerzett magyar-történelem szakos általános iskolai tanári diplomát, majd 1967-ban ez ELTE Bölcsészettudományi Karán középiskolai tanári oklevelet.

1957-től 1961-ig az egyik gyöngyösi általános iskolában tanított, majd 1962-től 1965-ig a Városi Tanács népművelési felügyelője volt. Nevéhez fűződik a Gyöngyösi Szüret című rendezvény megszervezése.

1965-től 1974-ig előbb a III. számú, majd a VI. számú helyi általános iskolában tanított. Az utóbbinak egy ideig igazgató-helyettese is volt. 1974-től 1989-ig a Gödöllői Agrártudományi Egyetem helyi Főiskolai Karának oktatója volt. Ebben az évben került az egri főiskola Történettudományi Tanszékére docensi állásba, majd főiskolai tanár lett. 1986-ban kandidátusi fokozatot szerzett.

Mindenkori tanári feladatai rendkívül lelkiismeretes, alapos ellátásán kívül történelmi, honismereti kutatásokat is végzett, különös tekintettel kedvenc városára, Gyöngyös és Heves megye történetére. Mint történetíró jellemzi a rendkívüli alaposág, adatgazdagság, megbízhatóság, a néha már szinte, a jó értelemben vett kinos pedantéria.

Helytörténeti kutatásaival párhuzamosan tanárként már kezdettől fogva szervezett minden szinten történelmi, illetve honismereti szakkört. Ezt a nemes kezdeményezést folytatta az egri főiskolán is. Az itt működő honismereti köre országos hírű, sőt néhány szomszédos régióban is ismerik őket, hisz hallgatóival megfordult Erdélyben, a Vajdaságban, Szlovákiában, a Kárpátalján.

Külön kell szólnom tudományos publikációiról. Az elmúlt négy évtizedben több könyv, száznál több tudományos dolgozat, s ez utóbbinál még több történelmi publicisztikai írás került ki keze alól. Már eddigi munkássága többszáz bibliográfiai tételt tesz ki. Közülük néhány fontosabbnak ítélt írását emelem ki.

1981-ben jelent meg az Egri Múzeum Évkönyvében a gyöngyösi műemlékkönyvtárról írott dolgozata. 1988-ban hagyta el a sajtót A filoxéra-vész a Gyöngyös-visontai borvidéken. 1992-ben publikálta Adatok Gyöngyös és a Mátra idegenforgalmához 1918-ig című dolgozatát az Egri Múzeum Évkönyvében. E mű egy nagyobb kutatási program része. A Széchenyi évforduló inspirálta gróf Széchenyi István emléke Heves megyében című tanulmányát 1993-ban. Ennek a dolgozatnak sommázatát annak idején a Honismeret is közölte.

A hatodik X-et átlépő Misóczki Lajosnak a több évtizedes barátság jogán kívánok további eredményekben gazdag tanári és kutatói éveket, s ehhez jó egészséget, s az eddigiekhez hasonló szorgalmat és kitartást.

Dr. Szecskó Károly

Kiosztották a Kisteleki-alapítvány díjait. A szegedi Somogyi-könyvtárban az alapítvány névadójának, Kisteleki Edének (1861–1931) születése 135. évfordulóján, kiosztották a várostörténeti pályázat díját és jutalmait. A 40 000 Ft-os díjat Heka László A bunyevácok (dalmaták) Szeged életében című dolgozatával nyerte. Jutalmat kapott Komoly Pál (Egyházi és állami anyakönyvek vezetése Szegeden), Lisztes László (A szegedi Tűz című folyóirat története és repertórium), dr. Agócsi János (Szeged gazdaságtörténeti kronológiája 1950–1974) és dr. Szilvási Csaba (Kisteleki Ede költészete). Az alapítvány bírálóbizottsága az 1998. évi pályázatra hamarosan kiírja fölhívását.